

УДК 324(477)

ЕТНОКУЛЬТУРНИЙ РЕНЕСАНС ТА ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО

Тетяна Довгунь

*Тернопільська академія народного господарства
вул. Львівська 11, м.Тернопіль, Україна, 46004, тел.(0352) 333033*

У статті аналізується взаємовплив етнокультурного ренесансу та становлення громадянського суспільства, а також роль громадянського суспільства в розвитку етнічності, самоусвідомлення етнічних рис, етнічної свідомості, подоланні етнічних конфліктів.

Ключові слова: етнос, етнічність, етнічний ренесанс, громадянське суспільство, громадянська культура.

Людська цивілізація не є одновимірною й однотипною. Їй притаманний складний поділ на різноманітні сфери, що виходять із специфіки відносин між людьми, угрупованнями, спільнотами. Людство можна стратифікувати на великі макрогрупи типу класів, соціальних прошарків, релігій ... та безперечно етносів.

Етнос – одна з найдавніших і найусталеніших форм співіснування індивідів, яка виходить від почування духовно-психологічної та культурно-історичної єдності, переноситься традиційно, особливостями світосприйняття та цілісними нормами, підкріплюється героїкою минувшини, відрізняється рядом характерних особливостей та виражається за допомогою спільних поглядів, інтересів та дій спрямованих на самозбереження та розвиток. Феномен етнічності глибоко проник у суспільні відносини, супроводжує, а нерідко й визначає політичні та культурні процеси. Звичайно, сприятливі умови існування етносу дають можливість самовідтворення та збагачення новими якостями, особливостями (внаслідок швидких змін реальності та модернізації). Умови ж, які діють всупереч етнічного, спрямовані на насильницьку асиміляцію, яка в духовно-культурній сфері проявляється насамперед у формі акультурації (знищення мови, звичаїв, пам'яті про героїчні події та особи, цілого пласту світосприйняття та семіотичних надбань) приводять до етнічних конфліктів, протистоянь різної активності, а на протязі тривалого періоду можуть спричинити завмирання та латентне існування етнічно-особливого, що нерідко супроводжується копіюванням характерних рис асимілятора (особливо коли етноси подібні між собою, мають близьке геополітичне розташування), відчуження та маргіналізацію. Негативні риси асиміляційного впливу український народ зазнав сповна. Адже усіляке викорінювання навіть думки про українську етнічну самобутність та самовартість, та й етнічну спільність як відособлену, самодостатню форму існування призвело до втрати масою осіб свого генетичного коріння.

Подолавши примусовий зовнішній асиміляторський тиск (та чи подолавши?), український народ повинен відновити особливе, що вирізняє його з інших народів. Такі ж завдання ставлять перед собою й етнічні групи, що населяють багатоетнічну державу. Ці прагнення породили сплеск етнічної активності, що проявилось насамперед у зверненні до традицій, звичаїв, мови, релігійності, набуваючи щораз глобальнішого характеру, виявляючись на всіх рівнях життєдіяльності від індивідуального плекання неповторного, сімейного збереження етнічної атури до громадської активізації етнічних груп. Чи можливо таке етнічне відродження співвідносити з громадським суспільством, яке лише починає утверджуватись в Україні? В теоретичному плані – безсумнівно. Адже етнічний ренесанс передбачає не лише відродження, перенесення в сучасність того етнічного потенціалу, тих форм, що були раніше, а й підйом, активну діяльність, культурне, політичне, економічне життя етносу, охоплення ним усіх сфер, з якими зіштовхується людина (мається на увазі не лише етнізація життя, а й модернізація етносу, що включає від впливу техногенного середовища до новітніх форм консенсусних відносин), що відповідає засадам громадянського суспільства.

Громадянське суспільство активно розростається етнічним самоутвердженням, адже етнічність пронизує людську сутність, вона присутня і в особистісному, і в громадському житті людини.

Етнонаціональна належність – це визначена характеристика, що залишається постійною для індивіда і скрізь, в той час, коли професію чи партійність він може змінити, як і свій соціально-класовий статус; етнічність – це синтетична характеристика (Л.Шкляр), яка вбирає в себе владні, сімейні, професійні та інші характеристики; етнонаціональний зв'язок – це зв'язок вищого порядку, що виростає як органічне поєднання природно-біологічного, соціального, культурно-історичного рівнів зв'язку, той простір можливостей для матеріального, культурного, статусного самовираження, який надає своїм індивідуальним членам будь-яка етнонаціональна спільнота, є значно ширшим і багатшим, ніж той, який може явити своїм членам “група інтересу” – чи то спілка, чи партія, чи трудовий колектив. Правда “група інтересу” може не протистояти, а доповнювати інтереси етнонаціональної спільноти [1].

Однак завдання громадянського суспільства – поєднати, а не протиставити етнічне, індивідуальне, громадське, не замкнути людину – етнічну на суто етнічному середовищі, і ввести її в загальнолюдський світ ідей, розкрити очі на світові досягнення, так як і саме громадянське суспільство є своєрідним світовим здобутком. З іншого боку його завданням є розвинути потреби, інтереси та цінності індивіда, навчити його хотіти, ставити мету і вдосконалювати знання форми і засоби для досягнення поставлених цілей. В рамках громадянського суспільства це не суперечитиме етнічному.

У літературі визначені етнокультури первинності – як забезпечення соціально-однотипних за характером потреб та інтересів різних спільнот (в освіті, кваліфікації, нарощуванні потенціалу, доступу до культури і загальнолюдських її надбань), так і етноспецифічних (вивчення рідної мови, історії та культури свого народу, збереження традицій, підготовки своєї художньо-творчої інтеграції, забезпечення розвою професійної, національної культури, вільного вияву етнічності тощо) [2].

Громадянське суспільство зорієнтоване насамперед на особистість, її всебічний розвиток і самоствердження. Людина, права якої захищені не цінуються в суспільстві, активніше виявляє свої дії, відстоює уподобання. Її права не повинні зазнавати тиску обмежень, особливо в національній сфері, яка наповнена такими

якостями як честь, гідність, самоповага. На думку відомого політолога Майкла, Кеннеді автономний індивід повинен включити у комплекс своїх прав – приватні та публічні права, що дадуть змогу розвиватися індивідуальній самобутності, так і міжособистісному спілкуванню, дискусіям щодо потреб етносу та нації.

Французський соціолог А. де Токвіль у книзі “Про демократію в Америці” наводить переваги публічного та громадського вирішення різноманітних проблем та механізми об’єднання громадян: “Щойно декілька мешканців починають звідувати одне й те саме почуття або приходять до спільних ідей, з якими їм хотілося б ознайомити інших людей, вони починають шукати одне одного, а знайшовши, об’єднуються” [3].

Етнокультурний ренесанс посттоталітарного періоду, хоч досить поволі, все ж дає результати. Традиційність, емоційні зв’язки, самобутня культура етногрупи є своєрідним прихистком людини, яка порвала попередні соціальні й економічні зв’язки. Однак, одного відчуття приналежності до певного етносу замало для його саморозвитку. Тому необхідними є дієвіші форми самоствердження, а нерідко й боротьби за свої права. При створенні організованих форм діяльності, для забезпечення мирного і стабільного розвитку, етногрупи, вона може сприйняти ідею громадянського суспільства, влитися в процес його розбудови. Показниками цього є створення різноманітних товариств, асоціацій, клубів взаємодопомоги та інших громадських організацій на добровільних засадах. Етнокультурні утворення охоплюють широкі аспекти духовного життя. Серед українських товариств (організацій культурного етносу звичайно найбільше) це і літературно-просвітницькі об’єднання (“Галицько-Волинське братство” (zareestrowane, 1993р.), Товариство ім. Б. Лепкого (1994р.) на Тернопіллі), історико-пошукові (Товариство “Меморіал” ім. В. Стуса (1993р.), “Обеліск”, “Обереги”), мистецькі (Спілка майстрів народного мистецтва, спілки художників, архітекторів і т.д.), релігійні (Комітет захисту української греко-католицької церкви, братство Св. Апостола А. Первозванного, Християнська єдність тощо), немало роботи по відродженню національної культури проробило товариство “Просвіта”.

Утворюється чимало товариств етнографічного характеру, (зокрема “Надсяння”, “Лямківщина”, “Холмщина” і т.д.). Свою активність проявляють й етнічні меншини України (“Єврейська община”, “Відродження єврейської культури”, “Польське культурно-освітнє товариство”, товариство німців “Відергербург”).

Громадські утворення базуються на засадах самоорганізації, незалежного від держави фінансування та діяльності. При проведенні масштабних акцій, вони згідно своїх ідейних переконань, виробляють спільні позиції і співпрацюють.

Багато з цих утворень залучають до підтримки свою діаспори або організації етнічної батьківщини (у випадку етнічних меншин), що значно поширює культурні взаємозв’язки. Таким чином, громадянське суспільство активно включається в етнокультурний ренесанс, стає посередником у взаємодії між етносом та державою.

Потреби, прагнення, інтереси та можливості індивідів поєднуються в певну систему суспільних цінностей, що існує як складний культурний організм, тобто людський інтерес завжди реалізується не просто у суспільному середовищі, а передусім у середовищі культурному [4].

Саме тому взаємозв’язки між індивідами не є механічним зіштовхуванням егоїстичних інтересів, а базуються на позиціях довіри та врахуванні прав і особливостей іншої людини (в тому числі людини етнічної).

Така громадянська культура може перейнятися духовністю, глибиною етнонаціональної культури, яка базуючись на історичному спадку та наближеності до

народного світосприйняття, надає громадянським цінностям морального ареолу етносу. Таким чином, громадянська культура відносин стане не лише загальноцивілізаційним відособленим надбанням, а й набуде особистісно-неповторних особливостей, на тому чи іншому етнонаціональному ґрунті, входитьиме в досвід міжетнічних взаємин.

Спільне становлення громадянського суспільства та етнічне відродження на практиці породило чимало проблем. Самоствердження етносу нерідко супроводжується політизацією, нетерпимістю та конфліктогенністю. Етнічні конфлікти часто виходять за межі політичних відносин, захоплюючи в свою орбіту економічні, культурні, громадські, сімейні, міжособистісні взаємини. Етнічні непорозуміння зумовлюють замкненість та відособлення культур, психологічний дискомфорт, виникнення різноманітних стереотипів. Етнічний конфлікт викидає на узбіччя велику кількість людей поліетнічних (із змішаних сімей), примножує маргіналізацію та етнонаціональну соромливість.

Якщо у суспільстві не вироблені основи суспільно політичного діалогу (на ньому ґрунтується громадянське суспільство), найімовірніше виникатимуть кризові ситуації, які супроводжуватимуться використанням силових методів, а після припинення активного протистояння – довгого періоду реабілітації, нерідко на тих же ворожих позиціях.

“Горизонтальні” стосунки, тобто діалог між етнокультурними спільнотами, можуть бути дуже важливими для уникнення політизації відносин багатокультурності. Усі відхилення від балансу інтересів серед цих спільнот, такі як тенденції до асиміляції чи дискримінації, можна зупинити рано, за умови, що існуватимуть ефективні механізми міжкультурного спілкування. Якщо взаєморозуміння між культурами переважає в освіті, пресі, мистецтві, а також у бізнесі, це призводить до мінімізації ролі політичної влади в регулюванні стосунків між етнокультурними спільнотами і жодних спеціальних перепон не ставиться для їхньої реалізації в публічному соціальному житті. (П. Макарів, Софія) [5].

Громадянське суспільство повинне увійти у сферу взаємин етнічних спільнот насамперед на культурному рівні спілкування, ввести у взаємини на індивідуальному та загальному рівнях громадську, та й в певній мірі і політичну культуру, надати простір для культури дискусій, компромісних рішень, діалогу.

Дані засади громадянське суспільство проводить насамперед через індивіда, який із сукупністю прав, одержує не меншу суму обов'язків. Окрім того він бере на себе великий тягар відповідальності перед іншою людиною, громадою, етнонаціональною спільністю, державою. І чим більша активність індивіда, чим більші завдання він перед собою ставить не лише задля себе, а й заради свого народу – тим більший тягар зобов'язань та відповідальності він несе. Дійти згоди можна лише тоді, коли людина свідомо уникає протиріч, зосереджується на спільних, об'єднуючих аспектах переговорних процесів, активно шукає шляхи та механізми подолання кризових ситуацій. Мирні відносини наступають не тоді, коли силою придушений конфлікт і на державно-владному рівні затверджено мир підписанням акту, а тоді, коли відбувається врегулювання відносин на культурному рівні, виробляються спільні перспективи життєдіяльності, є місце спільного (пліч-о-пліч) майбутнього.

Отже, етнокультурний ренесанс, враховуючи реалії загальноцивілізаційних здобутків повинен звертатися до ідей, принципів та механізмів реалізації громадянського суспільства. Насамперед, задля уникнення конфліктогенних ситуацій в умовах відродження та самоствердження багатьох етносів. Окрім того задля повнокровного та різнопланового стабільного розвитку на засадах етнонаціональної

громадянської культури, використовуючи мережу "горизонтальних" взаємозв'язків, даючи простір для визрівання різних груп інтересів. І що найголовніше, задля творення повнокровної особистості, яка б поєднувала в собі загальнолюдські, особистісно-неповторні, етнічнозумовлені риси, самоствердження якої сприяло б тому найближчому середовищу, в якому вона народилась і виросла.

1. *Патей-Братасюк М.Г.* Етнонаціональне відчуження: філософсько-соціологічний аналіз. Кн.1. – Тернопіль.: РОМС-К^о, 1997. – С.66.
2. Див.: *Основи етнодержавознавства/ За ред. Ю.І. Римаренко.* – К.: Либідь, 1997. – С.563.
3. *Токвіль А.* Про демократію в Америці. – К.: Видавн. Дім. "Всесвіт", 1999. – С.417.
4. Див. *Карась А.Ф.* Громадянське суспільство: національна культура/ Гуманізм та утвердження громадянського суспільства в Україні: Збірник наукових праць. Вип.32. – Львів: Львів.обл. книжк. друкарня, 1995. – С.43.
5. *Макарієв П.* Громадянське суспільство та міжетнічні стосунки/ Громадянське суспільство як здійснення свободи. – Львів: Львів. обл. книжкова друкарня, 1995. – С. 227.

ETHNIC CULTURAL RENAISSANCE AND CIVIL SOCIETY

Tetiana Dovhun'

*Ternopil Academy of National Economy, Lvivska Str., 11, Ternopil, Ukraine,
46004, tel. (0352) 333033*

The article deals with the analysis of Ethnic cultural Renaissance and the appearance of civil society, as well as the role of civil society in ethnicity development, in the self recognition of one's own ethnic traits, in ethnic identity and in the process of solution of ethnic conflicts.

Key words: ethnic nation, ethnic renaissance, civil society, civil culture.

*Стаття надійшла до редколегії 20.03.2002,
прийнята до друку 10.10.2002*